

جرم‌شناسی

دکتر فرید محسنی

عضو هیئت علمی دانشگاه

www.ketab.ir

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق

چرمشناسی ■ تألیف: دکتر فرید محسنی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۴
قیمت: ۱۹۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸۶۰۰۲۱۴۴۳۰۰

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

میراثنامه: محسنی، فرید
عنوان و نام پدیدآور: چرمشناسی / فرید محسنی
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۴۱۶ ص.
فروست: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۲۶۴ جیبی: ۴۱.
قیمت: ۱۹۰۰۰۰ ریال شابک: ۹۷۸۶۰۰۲۱۴۴۳۰۰
موضوع: چرمشناسی
تنبیه افزود: دانشگاه امام صادق (ع)
شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۱۵۳۶۲

فهرست مطالب

.....	سخن ناشر	۱۳
.....	مقدمه	۱۵
.....	بخش اول: آشنایی با جرم‌شناسی، جرم و مجرمین	۲۳
.....	فصل ۱. شناخت جرم‌شناسی و ویژگی‌های آن	۲۵
.....	مبحث اول. تعریف و ماهیت جرم‌شناسی	۲۵
.....	گفتار اول. تعریف جرم‌شناسی	۲۵
.....	گفتار دوم. ماهیت میان‌رشته‌ای جرم‌شناسی	۳۲
.....	مبحث دوم. جرم‌شناسی در گذر تاریخ	۳۴
.....	گفتار اول. دوره غیرعلمی	۳۷
.....	گفتار دوم. دوره علمی	۴۹
.....	مبحث سوم. ویژگی‌های جرم‌شناسی	۵۱
.....	گفتار اول. موضوع جرم‌شناسی	۵۲
.....	گفتار دوم. اهداف جرم‌شناسی	۵۴
.....	بند اول. کشف علل و عوامل ارتکاب جرم	۵۵
.....	بند دوم. روش‌های پیشگیری از ارتکاب جرم	۵۶
.....	الف. انواع پیشگیری از جهت مراحل و زمان ارتکاب جرم	۵۸
.....	ب. انواع پیشگیری از جهت روش و دامنه اقدام	۵۸
.....	ب-۱. پیشگیری اجتماعی	۵۸
.....	ب-۲. پیشگیری وضعی	۵۹
.....	گفتار سوم. آثار و دستاوردهای جرم‌شناسی	۵۹
.....	بند اول. شناخت صحیح پدیده مجرمانه، به‌منظور پیشگیری مؤثر	۶۰

- بند دوم. کمک به تحول قوانین کیفری، ۶۱
- الف. بررسی ضرورت بقاء عنوان مجرمانه یا تجدیدنظر در آن ۶۲
- ب. پیشنهاد جرم‌انگاری عناوین مجرمانه جدید ۶۳
- بند سوم. شناخت کامل از مجرمین به منظور اصلاح و درمان مطلوب ۶۴
- بند چهارم. توجه به بزه دیده و قربانی جرم ۶۵
- بند پنجم. ارتقاء کارایی و بهبود عملکرد نظام عدالت کیفری ۶۷
- بند ششم. تبیین علمی وقایع جنائی با استفاده از آمار واقعی جرائم ۶۸
- فصل ۲. انواع جرم‌شناسی و ارتباط آن با سایر رشته‌های علوم جنائی** ۷۱
- مبحث اول. ارتباط جرم‌شناسی با سایر رشته‌های علوم جنائی ۷۲
- گفتار اول. رابطه جرم‌شناسی با حقوق کیفری ۷۲
- بند اول. بررسی رابطه بین دو رشته از جهت هدف ۷۲
- بند دوم. بررسی رابطه بین دو رشته از جهت موضوع و دامنه آن ۷۳
- بند سوم. بررسی رابطه بین دو رشته از جهت روش ۷۳
- گفتار دوم. رابطه جرم‌شناسی و سیاست جنائی ۷۵
- گفتار سوم. رابطه جرم‌شناسی با جرم یابی ۷۸
- گفتار چهارم. رابطه جرم‌شناسی با علم اداره زندان‌ها و کیفرشناسی ۷۹
- مبحث دوم. انواع جرم‌شناسی ۸۰
- گفتار اول. تقسیم‌بندی بر مبنای ماهیت و کاربرد ۸۱
- بند اول. جرم‌شناسی نظری ۸۱
- بند دوم. جرم‌شناسی کاربردی ۸۳
- الف. جرم‌شناسی سیاست جنائی ۸۳
- ب. جرم‌شناسی بالینی ۸۴
- ج. جرم‌شناسی پیشگیری ۸۴
- د. جرم‌شناسی بزه دیده‌شناسی ۸۵
- گفتار دوم. تقسیم‌بندی بر مبنای دامنه مطالعه ۸۶
- بند اول. جرم‌شناسی عمومی ۸۷
- بند دوم. جرم‌شناسی اختصاصی ۸۷
- الف. جرم‌شناسی بالینی ۸۸

۸۹.....	ب. جرم‌شناسی جنسیتی
۹۰.....	ج. جرم‌شناسی رشد‌مدار
۹۱.....	مبحث سوم. روش تحقیق در جرم‌شناسی
۹۳.....	گفتار اول. مطالعه کمی
۹۴.....	بند اول. آمار بزهکاری قانونی یا قضایی
۹۵.....	بند دوم. آمار بزهکاری ظاهری یا پلیسی
۹۵.....	بند سوم. آمار بزهکاری واقعی
۹۶.....	بند چهارم. آمار سیاه و خاکستری
۹۶.....	گفتار دوم. مطالعه کیفی
۹۸.....	بند اول. روش عرضی
۹۸.....	بند دوم. روش طولی
۱۰۰.....	گفتار سوم. شیوه‌های اجرای مطالعه کمی و کیفی
۱۰۰.....	بند اول. مطالعات موردی
۱۰۰.....	بند دوم. مصاحبه
۱۰۱.....	بند سوم. مطالعات پیگیر در زمان
۱۰۲.....	بند چهارم. مشاهده و مطالعه
۱۰۲.....	بند پنجم. روش تحلیل محتوایی آراء دادگاه‌ها
۱۰۲.....	بند ششم. فراتحلیل
۱۰۳.....	گفتار چهارم. برآمد روش‌ها
۱۰۷.....	فصل ۳. شناخت جرم و هم‌خانواده‌های آن
۱۰۷.....	مبحث اول. اهمیت و آثار تعریف و توصیف جرم
۱۱۳.....	مبحث دوم. توصیف جرم و ویژگی‌های آن
۱۱۸.....	مبحث سوم. تعریف جرم از دیدگاه رشته‌های مختلف علمی
۱۱۸.....	گفتار اول. تعریف جرم از دیدگاه سیاسی
۱۱۹.....	گفتار دوم. تعریف جرم از دیدگاه حقوقی
۱۲۶.....	گفتار سوم. تعریف جرم از دیدگاه جامعه‌شناختی
۱۲۸.....	بند اول. آگوست کنت
۱۲۹.....	بند دوم. انریکو فری

- ۱۳۰..... بند سوم. گابریل تارد
- ۱۳۰..... بند چهارم. امیل دورکیم
- ۱۳۳..... بند پنجم. کارل مارکس
- ۱۳۴..... گفتار چهارم. تعریف جرم از دیدگاه زیست‌شناسی و روان‌شناسی
- ۱۳۴..... بند اول. دیدگاه زیست‌شناسی
- ۱۳۷..... بند دوم. دیدگاه روان‌شناسی
- ۱۳۹..... گفتار پنجم. تعریف جرم از دیدگاه جرم‌شناسی
- ۱۴۱..... بند اول. دیدگاه‌های سنتی و معاصر
- ۱۴۱..... الف. دیدگاه‌های سنتی
- ۱۴۲..... ب. دیدگاه‌ها و جنبش‌های معاصر
- ۱۴۳..... بند دوم. دستاوردهای جرم‌شناسان
- ۱۴۶..... گفتار ششم. تعریف و تبیین مفهوم جرم از دیدگاه اسلام
- ۱۵۴..... مبحث چهارم. هم‌خانواده‌های جرم و ارتباط آن‌ها با یکدیگر
- ۱۵۵..... گفتار اول. ناسازگاری
- ۱۵۹..... گفتار دوم. انحراف
- ۱۶۲..... گفتار سوم. رابطه جرم و هم‌خانواده‌های آن
- ۱۶۵..... فصل ۴. انواع بزهکاری
- ۱۶۶..... مبحث اول. بزهکاری اتفاقی و حرفه‌ای
- ۱۶۶..... گفتار اول. بزهکاری اتفاقی
- ۱۶۸..... گفتار دوم. بزهکاری حرفه‌ای
- ۱۷۰..... مبحث دوم. بزهکاری فردی و گروهی
- ۱۷۱..... گفتار اول. بزهکاری فردی
- ۱۷۱..... گفتار دوم. بزهکاری گروهی
- ۱۷۴..... مبحث سوم. بزهکاری اطفال و بزرگسالان
- ۱۷۵..... مبحث چهارم. بزهکاری مردان و زنان
- ۱۷۷..... بخش دوم: علل و عوامل بزهکاری**
- ۱۸۱..... فصل ۵. عوامل درونی (فردی) ذاتی
- ۱۸۲..... مبحث اول. توارث و ساختار جسمی (دیدگاه‌های زیست‌شناختی)

۱۸۴.....	گفتار اول. دیدگاه‌های نظری در مورد توارث و ساختار جسمی
۱۸۵.....	بند اول. دیدگاه‌های قبل از لومبروزو
۱۸۷.....	بند دوم. دیدگاه‌های لومبروزو
۱۹۲.....	بند سوم. سایر دیدگاه‌ها (پس از لومبروزو)
۲۰۱.....	گفتار دوم. تأثیر کروموزوم‌های اضافی
۲۰۳.....	گفتار سوم. جمع‌بندی نظریه توارث و ساختار جسمی با تأکید بر دیدگاه اسلام
۲۰۹.....	مبحث دوم. عوامل مرتبط با بارداری مادر و تولد کودک
۲۱۰.....	گفتار اول. عوامل مرتبط با کل مراحل بارداری
۲۱۰.....	بند اول. تغذیه
۲۱۲.....	بند دوم. داروهای شیمیایی و آلاینده‌های محیطی
۲۱۴.....	بند سوم. تأثیر الکل و مواد مخدر
۲۱۵.....	بند چهارم. ابتلاء مادر به بیماری‌های عفونی در دوران بارداری
۲۱۶.....	بند پنجم. عوامل و حالات روانی
۲۱۷.....	گفتار دوم. عوامل مرتبط با هر یک از مراحل بارداری
۲۱۷.....	بند اول. عوامل پیش از تولد (دوران بارداری)
۲۱۸.....	بند دوم. عوامل همزمان با تولد
۲۱۹.....	بند سوم. عوامل پس از تولد
۲۲۱.....	مبحث سوم. رابطه جنسیت و جرم
۲۲۲.....	گفتار اول. نظریه‌های زیست‌شناختی بزهکاری زنان
۲۲۶.....	گفتار دوم. نظریه‌های جامعه‌شناختی بزهکاری زنان
۲۲۶.....	بند اول. تفاوت موقعیت‌های اجتماعی بین زنان و مردان
۲۲۷.....	بند دوم. سیاست جنائی افتراقی در مورد زنان
۲۲۹.....	گفتار سوم. جمع‌بندی رابطه جنس و جرم
۲۳۲.....	مبحث چهارم. رابطه نژاد و جرم
۲۳۷.....	فصل ۶. عوامل درونی (فردی) اکتسابی
۲۳۸.....	مبحث اول. جنون و اختلالات روانی و شخصیتی
۲۳۹.....	گفتار اول. تاریخچه جنون و تحولات آن
۲۴۳.....	گفتار دوم. مفهوم جنون و انواع آن

- ۲۴۵..... گفتار سوم. اختلالات روانی و عقده‌های روانی.
- ۲۴۵..... بند اول. انواع اختلالات روانی.
- ۲۴۷..... الف. اختلالات شخصیتی.
- ۲۴۷..... ۱. پرخاشگری.
- ۲۴۸..... ۲. سایکوپاتی (پسیکوپاتی).
- ۲۴۹..... ۳. سایکوز (پسیکوز).
- ۲۴۹..... ۳-۱. اسکیزوفرنی (شیزوفرنی).
- ۲۵۰..... ۳-۲. پارانویا.
- ۲۵۰..... ۳-۳. شیدایی.
- ۲۵۱..... ۳-۴. صرع.
- ۲۵۱..... ۴. نوروز.
- ۲۵۲..... ب. اختلالات جنسی.
- ۲۵۳..... ۱. بدوفیلیا.
- ۲۵۴..... ۲. دگر آزاری.
- ۲۵۵..... ۳. مازوخسیم (مازوئسم).
- ۲۵۵..... ۴. چشم‌چرانی و خودنمایی.
- ۲۵۶..... بند دوم. انواع عقده‌های روانی.
- ۲۵۷..... الف. عقده ادیپ.
- ۲۵۷..... ب. عقده الکتر.
- ۲۵۸..... گفتار چهارم. واکنش در قبال جنون و اختلالات روانی.
- ۲۶۱..... مبحث دوم. اعتیاد به مواد مخدر و مستی‌آور.
- ۲۶۲..... گفتار اول. بررسی حالت تخدیری و ماهیت مستی.
- ۲۶۳..... بند اول. حالت تخدیری و مستی.
- ۲۶۵..... بند دوم. اعتیاد به مواد مختلف تخدیری و واکنش نسبت به آن.
- ۲۶۸..... بند سوم. ابعاد مختلف اعتیاد از دیدگاه جرم‌شناسی.
- ۲۶۹..... گفتار دوم. آثار ناشی از استفاده از مواد مخدر و مستی‌آور از دیدگاه جرم‌شناسی.
- ۲۷۰..... بند اول. آثار زیستی استعمال مواد مخدر و سُکر‌آور.
- ۲۷۰..... الف. آثار مستقیم.

۲۷۱	ب. آثار غیر مستقیم.....
۲۷۲	بند دوم. آثار اجتماعی استعمال مواد مخدر و سکرآور.....
۲۷۲	الف. آثار مستقیم.....
۲۷۳	ب. آثار غیر مستقیم.....
۲۷۶	مبحث سوم. سن.....
۲۷۷	گفتار اول. رابطه سن و جرم.....
۲۷۷	بند اول. اهمیت سن در مطالعات جرم‌شناسی.....
۲۷۹	بند دوم. رابطه سن و نوع جرم.....
۲۷۹	الف. از تولد تا ۱۲ سالگی.....
۲۸۱	ب. از ۱۲ تا ۱۸ سالگی.....
۲۸۲	ج. از ۱۸ تا ۳۰ سالگی.....
۲۸۳	د. از ۳۰ تا ۶۰ سالگی.....
۲۸۴	هـ. سنین ۶۰ به بالا.....
۲۸۶	گفتار دوم. بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان.....
۲۸۶	بند اول. پیشینه بزهکاری اطفال.....
۲۸۸	بند دوم. ویژگی‌های رفتار مجرمانه کودکان و نوجوانان.....
۲۹۱	بند سوم. بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان.....
۲۹۲	بند چهارم. راهکارهای پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان.....
۲۹۷	فصل ۷. عوامل بیرونی (خارجی).....
۲۹۷	مبحث اول. انواع محیط‌های مؤثر در ارتکاب جرم.....
۲۹۸	گفتار اول. محیط‌های فیزیکی.....
۲۹۸	بند اول. محیط طبیعی و جغرافیایی.....
۳۰۸	بند دوم. محیط وضعی.....
۳۱۲	گفتار دوم. محیط‌های غیر فیزیکی (اجتماعی) و انواع آن.....
۳۱۳	بند اول. محیط‌های اجتناب‌ناپذیر.....
۳۱۴	الف. خانواده.....
۳۱۵	۱. والدین به‌عنوان الگوهای تربیتی.....
۳۱۶	۲. فضای حاکم بر روابط خانواده.....

- ۳۱۷..... ۳. وضعیت مالی، شغل و موقعیت اجتماعی والدین
- ۳۲۰..... ۴. نقش خانواده برای پیشگیری از ناهنجاری و جرم
- ۳۲۱..... ۵. نابسامانی خانواده
- ۳۲۳..... ب. زیست‌گاه اولیه و همسایگی
- ۳۲۵..... بند دوم. محیط‌های اتفاقی
- ۳۲۶..... بند سوم. محیط‌های انتخابی
- ۳۲۷..... الف. گروه‌های دوستان و همسالان
- ۳۲۸..... ب. محیط شغلی و حرفه‌ای
- ۳۳۰..... ج. همسر و خانواده او
- ۳۳۲..... د. محیط‌های ورزشی و تفریحی
- ۳۳۴..... بند چهارم. محیط‌های تحمیلی
- ۳۳۷..... بند پنجم. محیط مجازی
- ۳۴۰..... مبحث دوم. عوامل مؤثر در محیط‌های اجتماعی در ارتکاب جرم
- ۳۴۱..... گفتار اول. عوامل اقتصادی
- ۳۴۳..... گفتار دوم. عوامل سیاسی
- ۳۴۹..... گفتار سوم. عوامل فرهنگی
- ۳۵۲..... گفتار چهارم. مهاجرت
- ۳۵۶..... گفتار پنجم. بزه‌دیده و شخصیت او
- ۳۵۷..... بند اول. تعریف و اهمیت بزه‌دیده
- ۳۵۸..... بند دوم. اقسام بزه‌دیده و بزه‌دیده‌شناسی
- ۳۵۹..... بند سوم. علل بزه‌دیدگی
- ۳۶۳..... نتیجه‌گیری
- ۳۷۳..... فهرست منابع
- ۳۸۹..... نمایه

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند. از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل‌ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهره‌مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام درواقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم‌اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام‌عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و ... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آن‌هاست تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت (ان شاء الله).

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (النحل: ۹۰)

«همانا خداوند به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می‌دارد به شما اندرز می‌دهد باشد که پند گیرید».

جرم‌شناسی یکی از شاخه‌های علوم جنائی است که هرچند به‌عنوان رشته‌ای مستقل قدمت زیادی ندارد ولی موضوعات مطرح در آن همواره در طول تاریخ، تحت عناوین مختلف ذهن بشر را به خود مشغول نموده است. جرم‌شناسی، امروزه به‌عنوان علمی میان‌رشته‌ای و یکی از دروس مهم رشته حقوق، مباحث متنوعی را به خود اختصاص داده و به‌دلیل روشن شدن اهمیت، فوائد و کارکردهای آن، مورد توجه محافل و مراجع علمی و اجرایی قرار گرفته است.

اساساً استمرار رفتارهای منحرفانه و مجرمانه، به‌رغم مبارزات به عمل آمده با آن در زمان‌ها و جوامع مختلف، موجب گردیده تا اندیشمندان اجتماعی همواره در صدد یافتن راه‌های مناسب برای مقابله با آن بر آیند. تمرکز این مباحث در جرم‌شناسی سبب گردیده تا این علم به کانونی برای مطالعات گوناگون پیرامون جرم در آید. موضوع اصلی بحث در جرم‌شناسی، علل گرایش به بزهکاری و راه‌های پیشگیری از آن است که به اقتضاء موضوع، دامنه وسیعی از مباحث متنوع را در برمی‌گیرد. رشد سریع جرم‌شناسی در سایه اقبال زیاد به آن موجب گردیده که امروزه قلمرو مباحث این علم و زیرشاخه‌های آن علاوه بر جرم و مجرم به موضوعات دیگر از جمله بزه‌دیده، ساختار

جامعه، نهادهای مختلف اجتماعی، دولت، نقش و محتوای قوانین و موارد دیگری از این قبیل توسعه یابد. بررسی مطالب مذکور از زاویه دید جرم‌شناسی از آن جهت از اهمیت ویژه برخوردار است که در صورت شناخت عوامل و زمینه‌های بزهکاری و مشخص شدن راه‌های پیشگیری از آن، عملکرد نظام عدالت کیفری و رسالت آن متحول گشته نیازی به توسل به سرکوبگری از طریق حقوق کیفری نمی‌باشد؛ از جمله مهم‌ترین دستاوردهای بی‌نیازی از اعمال مجازات کیفری، کاهش چشمگیر هزینه‌های مبارزه با جرم و به کیفر رساندن مجرمین است. بدین ترتیب، تأکید اصلی در روش‌های غیرکیفری بر یافته‌ها و روش‌های جرم‌شناسانه از جمله روش بازدارندگی قرار دارد که از جهات مختلف موجب اهتمام به این رشته علمی می‌گردد.

تنوع نیازهای اجتماعی و مطالعات انجام‌شده در زمینه جرم‌شناسی و موضوعات مرتبط با آن که در بسیاری از موارد به دلیل تحولات و پیشرفت‌های علم و فناوری بوده، منجر به پدیداری گرایش‌های متعدد در این رشته گردیده است. اساساً جرم، پدیده‌ای پویا و معلول سلسله عوامل متعدده و پیچیده‌ای می‌باشد که در طول تاریخ بشر، همپای نسل‌ها و جوامع مختلف، متحول گشته و نموده‌های مختلفی یافته است. به همین ترتیب شیوه‌های مواجهه با جرم و پاسخ در قبال آن نیز با پیشرفت علم و فناوری و افزایش دانش بشر، تغییر یافته است. بدیهی است شناخت پدیده‌های موجود در گستره‌ای با این وسعت، مستلزم بهره‌مندی از دانش جرم‌شناسی با گرایش‌های مرتبط می‌باشد.

هر یک از رشته‌های مختلف علوم جنائی از منظری خاص جرم را مورد مطالعه قرار می‌دهند. بر این اساس ویژگی و تفاوت چشمگیر جرم‌شناسی با سایر رشته‌ها را باید در دامنه مباحث، اهداف، اصول و روش‌های خاص آن جستجو کرد. برای مثال، از جهت دامنه مباحث، جرم‌شناسی فراتر از موضوع جرم، انحرافات و کج‌روی را نیز مورد مطالعه قرار می‌دهد. به همین ترتیب در کنار اصل تناسب بین جرم و مجازات که به نحو سنتی در حقوق کیفری مورد قبول و استناد قرار گرفته است، فردی کردن مجازات به‌منظور توجه به شرایط خاص مرتکب و نیز بررسی میزان تأثیر مجازات را مورد اهتمام قرار داده است. طبعاً تمسک به این‌گونه راه‌ها مستلزم طراحی و به کارگیری روش‌های ویژه برای آن نظیر پرونده شخصیت می‌باشد. چنین مطالعه گسترده و عمیق

پیرامون جرم و مجرم، از یکسو امکان تجزیه و تحلیل واقع‌بینانه در زمینه جرم را فراهم می‌سازد و از سوی دیگر توانائی ترسیم نیم‌رخ جنایی جامعه را ایجاد می‌نماید. یافته‌های ناشی از ترسیم و توصیف سیمای جنائی جامعه، علاوه بر آنکه در سایر رشته‌های علمی مورد استفاده قرار می‌گیرد، مجریان قانون را در برداشت صحیح از جرم و مجرمین یاری می‌کند و مهم‌تر آنکه در تبیین واقع‌بینانه سیاست جنائی کشور تأثیر جدی خواهد داشت. از سوی دیگر عدم توانایی حقوق کیفری در پاسخ‌دهی به تمامی چالش‌های پیش رو در زمینه جرم، نقش جرم‌شناسی را حیاتی‌تر ساخته است. به همین دلیل، امروزه نظام عدالت کیفری برای عادلانه کردن تصمیمات خود در مراحل مختلف از روش‌های خاص جرم‌شناسی استفاده می‌نماید و از جمله برای تعیین مجازات و صدور حکم که یکی از مشکل‌ترین مراحل قضاوت می‌باشد، پرونده شخصیت و توصیف مجرم را مورد توجه قرار می‌دهد و عملاً جرم‌شناسی، مانند نورافکنی قوی، به روشن نمودن زوایای تاریک و پیچیده پرونده‌ها کمک نموده ابزاری کارآمد برای ارزیابی و تصمیم‌گیری در مورد مجازات به شمار می‌آید.

بهره‌گیری جرم‌شناسی از علوم تجربی نظیر علم ژن‌شناسی، روان‌شناسی، روان‌پزشکی، پزشکی، انسان‌شناسی، زیست‌شناسی، شیمی، تغذیه، اقتصاد، علوم سیاسی، جغرافیا، تاریخ و جامعه‌شناسی موجب تلفیق و تولّد رشته‌ها و گرایش‌های جدیدی در جرم‌شناسی از جمله: جامعه‌شناسی جنایی^۱، روان‌شناسی جنایی^۲، بزه‌دیده‌شناسی^۳، علم جرم‌یابی^۴، علوم قانونی (جنایی)^۵، آمار جنایی^۶، پیشگیری از جرم^۷، کنترل جرم^۸ و کیفرشناسی^۹ گردیده است. یافته‌های نوین هر یک از گرایش‌های جدید جرم‌شناسی، خود موجب تأثیر و تأثر بیشتر و رشد فزاینده جرم‌شناسی و مطالعه گسترده و عمیق‌تر نسبت به جرم می‌گردد. گستردگی دامنه مطالعات جرم‌شناسی، قلمرو بهره‌مندی نظام

-
1. Criminal Sociology
  2. Criminal Psychology
  3. Victimology
  4. Criminalistics
  5. Criminal Forensics
  6. Criminal Statistics
  7. Crime Prevention
  8. Crime Policing
  9. Penology

عدالت کیفری از آن را وسیع‌تر نموده است.

گرچه مطالعات جرم‌شناسی غالباً بر مبنای علوم تجربی استوار است ولی همان‌طور که علم پزشکی و سایر رشته‌های علوم تجربی منافاتی با آموزه‌های دینی ندارند، در مورد جرم‌شناسی نیز چنین است؛ لذا مطالعه علل ارتکاب جرم از دو نگاه علمی و دینی می‌تواند مکمل یکدیگر بوده و موجب عمق بیشتر مطالب گردد و طبعاً در حوزه‌ای که استفاده از تجربه امکان‌پذیر باشد، یافته‌ها و باورها با این روش نیز تثبیت می‌گردد. این تجربیات می‌تواند در قالب قواعد اجتماعی به قوانین و مقررات راه یابد و یا در شکل‌گیری سیاست جنائی مؤثر واقع شود. ولی آنچه مهم است اینکه در نگاه اسلام تنظیم روابط صحیح اجتماعی فقط از طریق روش‌های کیفری تضمین نمی‌گردد، بلکه فراتر از آن استفاده از سایر روش‌ها توصیه گردیده که می‌توان روش‌های کیفری را نیز از آن قبیل دانست. بر این اساس چه بسا بتوان امر به احسان در کنار امر به عدالت را زمینه‌ای برای استفاده از روش‌های جرم‌شناسانه در مواجهه با جرم دانست؛^۱ بنابراین، روش‌های پیشگیرانه که بر اساس مطالعات جرم‌شناسی فراهم می‌شود، می‌تواند مفید واقع گردد. به همین ترتیب می‌توان به اهمیت مطالعه و پژوهش در زمینه جرم‌شناسی پی برد.

مسئله ارتکاب جرم فقط توسط انسان در بستر جامعه انجام می‌گردد. از دیدگاه جرم‌شناسان با محور قرار دادن انسان به عنوان مرتکب فعل مجرمانه، می‌توان علل و عوامل متعددی که در پدیداری جرم دخالت دارند را در دو گروه کلی عوامل درونی و بیرونی تقسیم نمود. به عبارت دیگر مطالعه در مورد پدیده مجرمانه مستلزم مطالعه پیرامون دو موضوع مهم یعنی «انسان» و «جامعه» می‌باشد. انسان موجود پیچیده‌ای است که قابلیت او برای ارتکاب جرم و جنایت و اعمال ناشایست به ماهیت خلقتش بازمی‌گردد. توانائی انسان مختار برای انجام اعمال مجرمانه، قتل و خونریزی آن‌چنان مهم است که قرآن کریم در ترسیم صحنه خلقت انسان آن را از زبان ملائکه بیان

۱. إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

(النحل: ۹۰).

کرده است.^۱ از سوی دیگر، جامعه متشکل از انسان‌ها و روابط آن‌ها با یکدیگر می‌باشد که علاوه بر پیچیدگی مضاعف، همانند انسان در حال تحول و پویایی است. به همین ترتیب، سیمای جنائی جوامع نیز همراه با تحولات ناشی از علم و فناوری دگرگون می‌گردد؛ بنابراین، مطالعات جرم‌شناسی ابعاد مختلف انسان و نیز جامعه را در بر می‌گیرد.

علی‌رغم رویکرد گسترده کشورهای مختلف به مطالعات جرم‌شناسی و توجه مراجع علمی، اجرایی و قضائی برای بهره جستن از دستاوردهای آن، و نیز توجه نهادهای بین‌المللی به این موضوع و توسعه مطالعه در این زمینه، پژوهش‌های جرم‌شناختی در ایران از قدمت زیادی برخوردار نیست. کشور ما با تأخیر فراوان به‌نحو علمی در این حوزه وارد شده است. البته رد پای علّت‌شناسی جرم، در برخی از متون مذهبی، تاریخی و ادبی ایران به چشم می‌خورد ولی هیچ‌کدام از آثار مذکور، در زمره علوم مبتنی بر تجربه قرار نداشته و به همین دلیل، در حوزه علم جرم‌شناسی قابل بحث و بررسی نمی‌باشند.^۲

مهم‌ترین فعالیت‌های علمی و دانشگاهی در این زمینه در دانشگاه تهران از سال ۱۳۴۰ و در دانشگاه ملی ایران (دانشگاه شهید بهشتی) از سال ۱۳۵۶ آغاز شد. انجمن ایرانی جرم‌شناسی نیز در سال ۱۳۷۲ تشکیل گردید.^۳

در سال‌های اخیر جرم‌شناسی به‌ویژه در نهادهای مختلف قضائی و تقنینی مورد توجه بیشتری قرار گرفته است. لایحه پیشگیری از جرم، تشکیل معاونت پیشگیری از جرم در قوه قضائیه و نیز تشکیلات دادگستری و مواردی از این قبیل نشان از اهتمام نظام، جامعه و دانشگاه‌ها به این موضوع دارد.^۴

۱. و إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً قَالُوْا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَ یَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَ یَنۢسُخُ بَحۡمُکَ وَ یَقۡدُسُ لَکَ قَالَ اِنِّیْ اَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُوْنَ (البقرة: ۳۰).

۲. نوربها، رضا، زمینه جرم‌شناسی، انتشارات گنج دانش، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۶، ص ۲۰۷.

۳. همان منبع.

۴. در این خصوص می‌توان به تأسیس دانشکده «پیشگیری از جرم و اصلاح و تربیت» در سال ۱۳۹۱ در دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری و طراحی برخی از رشته‌های مرتبط با جرم‌شناسی اشاره نمود که نویدبخش توجه

در دانشگاه، هرچند جرم‌شناسی یکی از دروس مهم و اثرگذار از جهت علمی و اجرایی است ولی در برنامه‌های درسی رشته حقوق صرفاً در حد ۲ واحد به‌عنوان یک درس اجباری در هر یک از دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری وجود دارد که غالباً محتوای آن به‌صورت جرم‌شناسی نظری می‌باشد. البته این درس در برخی دیگر از رشته‌های علوم اجتماعی نیز با عناوین مختلف تدریس می‌گردد. به‌هرحال عدم انجام پژوهش‌های میدانی و تحقیقات تجربی در زمینه جرم‌شناسی در کشور موجب گردیده مثال‌ها مبنی بر تحقیقات انجام‌شده در سایر کشورها باشد. طبعاً عدم تطابق بین شرایط محیطی و فرهنگی موجب می‌گردد که هرچند نتیجه تحقیقات سایر کشورها در حد خود مفید می‌باشد ولی به‌هرحال، قابل استفاده تام و همه‌جانبه نخواهد بود.

البته در طول این سال‌ها، پژوهش‌ها و نظریه‌پردازی‌های انجام‌شده در حوزه جرم‌شناسی، منجر به پدیداری مجموعه‌ای ارزشمند از منابع و آثار جرم‌شناسانه گردیده که مبنایی برای تحولات و پیشرفت جرم‌شناسی در سال‌های اخیر در ایران شده است. نوشتار حاضر حاصل چندین سال تحقیق و تدریس در زمینه جرم‌شناسی در مقاطع و دانشگاه‌های مختلف است که در آن تلاش گردیده از منابع معتبر، متعدد و غالباً جدید استفاده شود و به‌صورت متنی جامع برای استفاده درسی در آید. در این تألیف سعی بر آن بوده تا مطالب با بیان روان و درعین‌حال علمی و به دور از شاخ و برگ‌های ملالت‌آور ارائه گردد به‌گونه‌ای که دانشجویان را به این رشته علاقمند نماید. ارائه نظر بر مبنای آموزه‌های اسلامی از دیگر خصائص کتاب حاضر است که می‌تواند گامی در جهت بومی کردن مباحث جرم‌شناسی تلقی شود. مباحث جرم‌شناسی در شکل‌گیری دیدگاه جامع برای اهل نظر و عمل به‌ویژه قضات، مجریان و دست‌اندرکاران تقنین و سیاست‌گذاری در امور حقوقی و جزایی مؤثر بوده لذا مطالعه آن برای دانشجویان و پژوهشگران بسیار مفید و ضروری است.

در پایان لازم است از همکاری و بذل محبت همه کسانی که به‌نحوی در

و اهتمام جامعه علمی، اجرایی و قضائی به مطالعه و پژوهش در زمینه جرم‌شناسی می‌باشد. نگارنده اولین رئیس دانشکده پیشگیری از جرم و اصلاح و تربیت بوده که در مرحله راه‌اندازی آن تلاش و فعالیت نموده است.

شکل‌گیری این اثر و یا تقویت انگیزه برای ایجاد آن نقش داشته‌اند، به‌ویژه جناب آقای دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی و نیز مسئولان دانشکده معارف اسلامی و حقوق و انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام تشکر و قدردانی نمائیم.

امید است تلاش علمی حاضر بتواند گامی در جهت توسعه دانش در این زمینه تخصصی و اداء دین به جامعه اسلامی ایران به شمار آید.

وَمِنْ اللَّهِ التَّوْفِيقَ وَعَلَيْهِ التَّكْلَانِ

فرید محسنی

عضو هیئت علمی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

بهمن ماه ۱۳۹۳

www.ketab.ir